

NICOLAE IORGA ȘI IMPERIUL GERMAN LA 150 DE ANI
Recitind astăzi *Principiul naționalităților și greșelile lui Bismarck*

TUDOR AVRIGEANU
(Institutul de Cercetări Juridice „Andrei Rădulescu”)

Există, afirma Nicolae Iorga în debutul comunicării sale despre *Principiul naționalităților și greșelile lui Bismarck*, susținută la Academia Română pe 14 octombrie 1938, evenimente care tulbură într-o asemenea măsură *ordinea politică* a unei societăți sau chiar a unui întreg continent, încât orice încercare serioasă de *explicare* a lor ar dovedi, pe de o parte, „cât este de copilărească deosebirea care se face între cugetarea științifică, în care se cuprinde cu drept sau fără drept și orice considerație istorică, și între politica desfășurată supt ochii noștri”, iar, pe de altă parte, cât de importantă este măsura în care impactul proceselor din prezent, odată ce acestea sunt interpretate ca fapte istorice, contribuie la înțelegerea altor fapte istorice desfășurate în trecut prin aceea că „au trebuit să trezească și în mintea istoricilor anumite amintiri și să-i silească la unele deducții, care fără această influență a unei considerabile realități nu s-ar fi impus de loc, sau nu cu aceeași hotărâre și aceeași deplinătate”¹. Concret, „evenimentele atât de importante care s-au întâmplat în Europa în ultimele zile și care au zguduit conștiința fiecăruia au atras sentimentele cele mai adânci, au provocat îngrijorările cele mai legitime”, erau, potrivit lui Iorga, încorporarea Austriei de către Germania în martie – aprilie 1938 și Acordul de la München de la sfârșitul lunii septembrie a aceluiași an, care consacrau amândouă ca acțiune politică *legitimă* faptul că „germanii au cerut pentru dânșii teritoriile austriece și cehoslovace, în care se găsesc germani cu conștiință națională, sau cu ceea ce poate da, ca simț de deosebire, vorbirea altei limbi”². În acest fel, *statu quo*-ul teritorial stabilit prin tratatele de la Versailles și Saint-Germain din 1919 – care prevedeau interdicția unirii Germaniei cu Austria și granițele Cehoslovaciei – devenise caduc. Era de așteptat ca această zguduire a ordinii europene să îi trezească și lui Nicolae Iorga „îngrijorările cele mai legitime”: chiar dacă Adolf Hitler declarase solemn că nu va ridica „astfel de revendicații pe aceeași bază de conștiință națională și de limbă osebitoare” în raport cu germanii din Polonia, Alsacia și Lorena, Danemarca și Italia (sudul Tirolului), și cu atât mai

¹ Nicolae Iorga, *Principiul naționalităților și greșelile lui Bismarck*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, Seria III, Tomul XX, 1938, p. 351.

² *Ibidem*.

puțin cu cei din sudul Rusiei și chiar din România, și chiar dacă s-ar fi putut avea încredere în Hitler, pentru „poporul german” însuși – indiferent de conducătorii săi mai mult sau mai puțin vremelnici – „după educația care i s-a dat, după tendințele care i s-au infiltrat, după avântul pe care l-a luat, după conștiința de putere de care i s-a vorbit neconținut și care fără îndoială există, nici un hotar nu poate fi pus în calea acestei aspirații către o unitate națională care a întârziat”³. Cu siguranță că nimeni nu l-ar fi putut suspecta pe Nicolae Iorga de vreo minimă simpatie pentru politica deopotrivă internă și externă a lui Adolf Hitler⁴, însă atașamentul marelui istoric român pentru *statu quo*-ul european din 1919–1920 părea să intre acum în conflict deschis cu cel pentru „principiul naționalităților”, câtă vreme cuvintele marelui istoric român nu lăsa să se întrevadă vreo critică legată de felul în care germanii ar fi înțeles ei înșiși acest principiu. Ajunsese oare Iorga deja în anul 1938 să îmbrățișeze concepția politică, atât de populară în zilele noastre, după care *nationalisme, c'est la guerre*?

O asemenea reorientare radicală a istoricului „naționalist și autohtonist”⁵ Nicolae Iorga nu era de așteptat, lucrurile stând în realitate complet diferit, în sensul în care nu „principiul naționalităților” în sine, ci *nesocotirea* acestuia în trecut era într-adevăr legată printr-un „nexum causal”⁶ de evenimentele anului 1938. În mod aproape natural, am fi tentați să credem că Iorga avea în vedere tocmai faptul că, deși în urma evenimentelor din toamna anului 1918 Austria „rămasă fără imperiu, redevenise o simplă regiune germană”, iar revenirea ei în „ansamblul german” apărea nu numai ca firească din perspectiva istoriei (tuturor) germanilor, ci „reprezenta o dorință atât a austrieilor, cât și a germanilor”, a cărei îndeplinire ar fi apărut, de aceea, ca „o incontestabilă aplicare a principiilor wilsoniene”; calculele strategice care arătau că într-o asemenea situație „Germania ar fi ieșit consolidată dintr-un război pierdut” au condus în 1919 la o decizie „simplă: dreptul naționalităților nu s-a aplicat și pentru Germania”⁷ și nici Hitler, în cazul evenimentelor din 1938 avute în vedere de Iorga, „nu a pretins decât ca toți germanii să fie lăsați să trăiască laolaltă”⁸. Încă în anul 1914, Iorga însuși scria, de altfel cât se poate de limpede, că „Austria și Germania nu sunt decât cele două jumătăți, desfăcute prin voința lui Napoleon I-ul, ale Sfântului Imperiu Roman de nație germanică de odinioară” și că „Austria a fost o creațiune diplomatică, decretată pe câmpul de luptă, a doua zi după înfrângerea, de către Napoleon, a

³ *Ibidem*, p. 352.

⁴ Pentru documentarea amplă a luărilor de poziție iorghiste în acest sens, a se vedea Titu Georgescu, *Nicolae Iorga împotriva hitlerismului*, București, Editura Științifică, 1966.

⁵ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Humanitas, 2017, p. 133.

⁶ Ernst Nolte, *Der kausale Nexus: Revision und Revisionismus in der Geschichtswissenschaft. Studien, Artikel und Vorträge 1990–2000*, München, F. A. Herbig, 2002.

⁷ Lucian Boia, *Primul război mondial: controverse, paradoxuri, interpretări*, București, Humanitas, 2014, p. 92, 93.

⁸ *Idem*, *Două secole de mitologie națională*, București, Humanitas, 2012, p. 97.

nației germane, desfășcându-se, prin urmare, acum un veac, ca o formațiune artificială datorită voinței străinului”, motiv pentru care și „va dura cât durează de obicei creațiunile oportuniste ale diplomației”⁹.

Fără îndoială, Austria la care se referea Nicolae Iorga în acest context era de fapt „Împărăția Austriei”, așadar monarhia habsburgică multinațională transformată în 1867 – imediat după războiul austro-prusac din 1866 – în Imperiul austro-ungar destrămat la sfârșitul primului război mondial. Nu mai puțin însă, *mutatis mutandis*, sensul tezei din 1914 a lui Iorga devenea încă și mai limpede în 1919, Austria interbelică nefiind altceva decât creațiunea diplomatică a Conferinței de pace de la Paris, atunci când marile puteri învingătoare au ales să nesocotească decizia liber exprimată de germanii austrieci prin articolul 2 din „constituția provizorie” a Republicii Austro-Germane (*Republik Deutsch-Österreich*) din 21 octombrie 1918, prin care se statua că această republică este „parte componentă a Republicii Germane”, precum și decizia exprimată o zi mai târziu în același sens de germanii din Boemia, Moravia și Silezia Austriacă și reconfirmată printr-o lege adoptată pe 22 noiembrie 1918 de către „adunarea națională provizorie” de la Viena, care preciza întinderea teritoriului austriac ce urma să facă parte din Imperiul german (*Deutsches Reich*, așa cum avea să rămână de altfel și după 1918 numele oficial al statului interbelic cunoscut ca Republica de la Weimar): „țările alpine, inclusiv Tirolul de Sud, Austria propriu-zisă și regiunea sudetă”¹⁰. Devenit din rațiuni politice apărător al *statu quo*-ului interbelic de care lega nu numai recunoașterea juridică, ci și supraviețuirea politică a României Mari, Nicolae Iorga nu putea afirma despre reunirea din 1938 a acestor regiuni cu Germania nici măcar ceea ce își îngăduise să afirme un jurist român nu mai puțin devotat idealului național românesc precum Mircea Djuvara despre Acordul de la München, anume că „oricare ar fi condamnarea morală pe care istoria o va consacra, o cercetare atentă a evenimentelor poate arăta că ele s-au produs în cadrul mecanismului dreptului internațional existent”¹¹, cu atât mai puțin că nici despre vreo condamnare morală n-ar fi putut să fie vorba. Așa cum avea să demonstreze istoricul german Hellmut Diwald, nu era vorba decât despre „revizuirea unei nedreptăți”¹² în asentimentul imensei majorități a locuitorilor ținuturilor alipite Germaniei, abia odată cu intrarea trupelor hitleriste în restul Cehoslovaciei pe 15 martie 1939 putându-se vorbi despre o politică hitleristă care nu mai are nimic de a face cu „dreptul popoarelor la autodeterminare”, ci se transformă într-o expansiune „imperialistă”¹³, criticată ca atare pe drept cuvânt de

⁹ Nicolae Iorga, *Valoarea politică a lui Constantin Brâncoveanu*, Vălenii de Munte, Tip. Neamul Românesc, 1914, p. 31.

¹⁰ Hellmut Diwald, *Deutschland einig Vaterland: Geschichte unserer Gegenwart*, Frankfurt/M.-Berlin, Ullstein, 1990, p. 56–57.

¹¹ Mircea Djuvara, *Revizuirea tractatelor și principiile dreptului internațional*, București, Impr. Adeverul, 1938, p. 5.

¹² Hellmut Diwald, *Geschichte macht Mut*, Erlangen, Bonn, Wien, Straube, 1989, p. 239–253 („München 1938: Die Revision eines Unrechts”).

¹³ Wolfgang Venohr, *Dokumente deutschen Daseins: 500 Jahre deutsche Nationalgeschichte, 1445–1945*, Krefeld, Sinus, 1983, p. 287, 291.

Nicolae Iorga în acești termeni împreună cu imensa majoritate a istoricilor germani de după 1945 și cu foarte rari reprezentanți ai concepției după care politica *externă* hitleristă de până în toamna anului 1938 trebuie considerată ca urmând liniile unei politici naționale germane, cu efectul colateral dezastruos al consolidării dictaturii hitleriste pe plan *intern*. Altfel decât aceștia din urmă, Iorga nu este înclinat să admită că „Hitler a venit pe lume la Versailles”¹⁴, reprezentând urmarea implacabilă a nesocotirii de către promotorii tratatului de pace semnat pe 28 iunie 1919 a ceea ce Ion I. C. Brătianu observase din chiar după-amiaza acelei zile, anume că „nu se poate încătușa și ține în lanțuri o națiune de 80 de milioane, cu calitățile și virtuțile poporului german”¹⁵, ci leagă responsabilitatea pentru nerespectarea „principiului naționalităților” în cazul germanilor de modalitatea în care prințul Otto von Bismarck a conceput realizarea unității politice a acestora prin fondarea Imperiului german proclamat festiv exact în același loc pe 18 ianuarie 1871.

Ajunși în acest punct, am putea fi tentați să considerăm că Nicolae Iorga se înscrie prin această teză pe drept cuvânt în categoria larg majoritară a istoricilor germani care tind să vadă în însăși fondarea primului stat național german modern una dintre cauzele principale, dacă nu chiar principala cauză a dezastrului politic german din prima jumătate a secolului al XX-lea: „Născut din război” (mai precis: din cele trei războaie duse de Prusia sub cancelarul Otto von Bismarck în 1864, 1866 și 1870–1871), „nesfântul Imperiu german de națiune prusacă” ar fi astfel, după cum scria Thomas Mann în exilul său american, un „imperiu al războiului”, și totodată, așa cum scrie în zilele noastre istoricul german Eckart Conze în continuarea acestei caracterizări, al unui „naționalism bazat pe diferențiere și excludere”, tinzând spre „omogenizare etnică” și incompatibil cu o „concepție liberală și democratică a națiunii”, astfel că ideea continuității între acest stat și Republica Federală Germania trebuie respinsă *de plano*, în vreme ce tocmai național-socialismul trebuie să constituie „punctul de fugă și premisa oricărei întrebări ridicate cu privire la statul fondat în 1870/1871”¹⁶. Cel puțin în acest ultim punct, perspectiva lui Iorga este însă cum nu se poate mai diferită, așa cum reiese din finalul comunicării din 1938: „În Germania de astăzi nu mai există nimic din cultul lui Bismarck..., păstrându-se din tradiția lui metodele de violență, care au îngrijorat și continuă să îngrijoreze lumea, noua politică națională a unui Hitler nu este altceva decât pecetluirea definitivă a soartei în istorie a aceluia care, sub nici un raport principial, n-a fost înaintașul Cancelarului și «Conducătorului» de astăzi”¹⁷. Acest lucru reiese și din faptul că atunci când victoriile militare ale Prusiei împotriva Austriei din 1866 au dat „în mâna lui Bismarck... posibilitatea de a rezolva problema austriacă în ea însăși” prin încurajarea separării celorlalte națiuni supuse

¹⁴ Günter Maschke, *Das bewaffnete Wort*, Wien, Leipzig, Karolinger, 1997, p. 79.

¹⁵ Cf. Ioan Scurtu, *Ion I. C. Brătianu: activitatea politică*, București, Museion, 1992, p. 55.

¹⁶ Eckart Conze, *Schatten des Kaiserreichs: Die Reichsgründung von 1871 und ihr schwieriges Erbe*, München, dtv 2020, p. 13, 14, 18.

¹⁷ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 366.

coroanei habsburgice, opțiunea cancelarului a constatat într-o „politică prusiană, dinastică”¹⁸, pe cât de înrădăcinată în tradițiile de la 1815 ale Congresului de la Viena, pe atât de ostilă ideilor revoluționare de la 1848¹⁹, nu numai cât privește problema națională germană, ci și italiană ori sud-est europeană. De aici, potrivit lui Iorga, responsabilitatea lui Bismarck – cel care „nu voise câtuși de puțin să țină seama de ceea ce de la sine se dezvoltă, din acțiunea în mijlocul popoarelor a unui principiu de o atât de mare valoare și putere, cum a fost principiul național”²⁰ – pentru dezastrele primei jumătăți a secolului al XX-lea: „la 1848 teoria națională exista, și prin această teorie *națională*, [cu] care rămânea să se potrivească așa cum putea, o altă teorie, foarte răspândită pe vremea aceea, teoria *liberală*... s-ar fi putut ajunge... la *crearea statelor naționale depline*, și, odată create statele naționale depline, n-ar mai fi fost nevoie de tot ce s-a cerut pe urmă omenirii, ca efortare și ca vărsare de sânge”²¹.

În mod evident, Nicolae Iorga, cel care pe 17 august 1914, la nici două săptămâni de la începutul primului război mondial, putea încă oferi un răspuns argumentat întrebării *De ce iubim Franța?* – „pentru că ea singură duce lupta unui suflet național pentru dreptul și idealul său”, și aceasta cu toate că „urmărește limite istorice care nu sunt și limite naționale”²² –, precizând în același timp că „respectăm și admirăm Germania, deși e azi, se zice, învingătoarea Franței”²³, nu era însuflețit totuși de sentimente deosebit de calde pentru Imperiul fondat de Bismarck. Totodată însă, chiar și în momentele dramatice traversate de România în iarna retragerii în Moldova, Iorga apreciasse, pe 21 ianuarie 1917, *Moștenirea lui Bismarck* ceva mai nuanțat decât în 1938, iar în lumina acestor aprecieri teza expusă două decenii mai târziu devine mai limpede, pierzându-și în bună măsură caracterul unilateral-negativ. „A face dintr-un mare număr de state care nu se înțelegeau întotdeauna bine între dânsle și pe care străinul le putea întrebuința unele contra altora, o mare Împărăție, a da astfel unuia dintre cele mai și mai harnice popoare ale lumii un singur cadru politic care să-i permită a munci solidar, fără stoarcere din partea nimănui, la opere de cultură materială și morală, din care să profite și omenirea întreagă, a fost o faptă dreaptă și mare”, dar care nu putea fi durabilă decât atunci când era însoțită de o acțiune politică menită a-i conferi principiului naționalităților o aplicabilitate universală: „cine face Unirea germană are o datorie... anume aceea de a căuta, ca sprijin statornic al creațiunii sale urmărirea și servirea pretutindeni a principiului însuși prin care opera ce a făcut capătă o îndreptățire și legitimare”. Scriind așa cum ar fi putut scrie în 1919 și

¹⁸ *Ibidem*, p. 364.

¹⁹ *Ibidem*, p. 365.

²⁰ *Ibidem*, p. 366.

²¹ *Ibidem*, p. 354 (toate evidențierile în original).

²² Nicolae Iorga, *Războiul nostru în note zilnice*, vol. I, Craiova, Ramuri, f.a., p. 18.

²³ *Ibidem*, p. 19.

chiar și în 1938, Iorga îi reproșează lui Bismarck că după momentul fondator din 1870–1871, „s-a gândit numai la o *consolidare de stat*, în loc să se aprindă de o și mai mare râvnă pentru o *îndeplinire națională*”²⁴ a tuturor popoarelor europene, și anume una pe care nimeni nu ar fi fost îndreptățit să o conteste nici în cazul Germaniei însăși; a admite „principiul” că „națiile au dreptul de a trăi cu toate puterile lor numai pentru scopurile lor” însemna astfel – Iorga i se adresează aici unui partener imaginar francez de discuție – „să te deprinzi cu ideea unei Germanii de la Rin la Vistula, oricâte neajunsuri ar cuprinde pentru poporul tău... însemna chiar ceva mai mult chiar: să tolerezi, să *dorești* chiar, ca o nevoie de conștiință, o și mai mare Germanie, Germania integrală, deplină, cu adaosul populațiilor vorbind aceeași limbă în provinciile Casei de Habsburg, singurele care mai rețineau o parte din moștenirea seculară a neamului german”²⁵.

Rândurile scrise și publicate de Nicolae Iorga în perioada refugiului de la Iași constituie nu numai una dintre cele mai profunde încercări de a explica „principiul naționalităților”, ci explică în același timp răceala pe care o va manifesta permanent față de „opera unei brute geniale ca Bismarck”²⁶ la 1870–1871, denunțând „pecetea de infamie” a originilor acestei opere – aceeași pe care istoricul român o caracterizase totuși, așa cum am văzut, ca „faptă dreaptă și mare”! – în „creațiunea de foc și sabie a lui Wilhelm I-ul, proclamat între generalii unei victorii câștigate, nu numai asupra noii Francii napoleoniene, dar și asupra curentului liberal”²⁷. Cu toate acestea, venerabilul istoric prusac Heinrich von Sybel, reprezentant de seamă tocmai al acestui curent, se întreba retoric, într-o celebră scrisoare expediată unui prieten pe 27 ianuarie 1871, „prin ce oare m-am învrednicit de atâta har de la Domnul, ca să trăiesc asemenea lucruri mărețe? Și cum voi trăi pe mai departe? Tot ceea ce timp de douăzeci de ani a constituit substanța dorințelor și a eforturilor mele, s-a împlinit acum de o manieră atât de infinit grandioasă! Ce altă substanță mai pot oare găsi la vârsta mea pentru timpul care mi-a mai rămas de trăit?”²⁸. Admirator la fel de înflăcărat al lui Bismarck se arată și Rudolf von Jhering, marele jurist prusac de asemenea național-liberal, adversar neîmpăcat al cancelarului prusac anterior războiului din Franța²⁹ și unul dintre profesorii favoriți ai lui Mihai Eminescu la Universitatea din Viena, cel care în plus relatează și entuziasmul uriaș cu care studenții germani

²⁴ *Ibidem*, vol. III, p. 70 (toate evidențierile în original).

²⁵ *Ibidem*, p. 71 (toate evidențierile în original).

²⁶ *Ibidem*, p. 300.

²⁷ Nicolae Iorga, *Cugetare și faptă germană*, Iași, Tip. Ziarului „Neamul Românesc”, 1918, p. 114.

²⁸ Cf. Julius Heyderhoff (Hg.), *Die Sturmjahre der preußisch-deutschen Einigung 1859–1870. Politische Briefe aus dem Nachlaß liberaler Parteiführer*, Band 1, Bonn und Leipzig, Kurt Schroeder, 1925, p. 494.

²⁹ *Rudolf von Jhering über seinen Besuch bei Otto von Bismarck, nach einem hinterlassenen Manuskript Jherings*, herausgegeben von K. A. Betterhahn und W. Blasius, in „Nachrichten der Giessener Hochschulgesellschaft”, Bd. 30, 1961, p. 140–164.

supuși împăratului Franz Joseph au primit încoronarea ca „împărat german” a lui Wilhelm I³⁰, nevăzând în acest act, precum Nicolae Iorga, „o restaurație, care nu era deci întemeiere”, a „vechilor Împărați habsburgici”³¹, și cu atât mai puțin o „imitație napoleoniană”³², ci tocmai „substratul dorințelor germane de a constitui o națiune”³³. Venite din partea celor care în viziunea lui Iorga ar fi trebuit să reacționeze ca niște învinși, asemenea reacții constituie mai degrabă argumente în sprijinul tezei potrivit căreia fondarea Imperiului german trebuia privită ca o veritabilă „revoluție germană, un eveniment mai important decât Revoluția franceză”. Era perspectiva unui experimentat politician englez precum Benjamin Disraeli, cel care în același discurs din 9 februarie 1871 considera că prin această operă pe planul politicii europene „echilibrul de putere este complet distrus, iar țara care va resimți cel mai puternic aceste schimbări și va suferi cel mai mult în urma lor este Anglia”³⁴, precum și perspectiva acelor germani situați anterior pe poziții ideologice opuse conservatorismului dinastic prusac promovat de Otto von Bismarck, dar care au perceput substanța națională germană (și nu: prusacă) a Imperiului în aceeași măsură în care Bismarck însuși a înțeles să așeze „gloria prusacă” în serviciul aspirațiilor națiunii germane de realizare a unui stat național, care se impuneau în spiritul epocii.

Astfel stând lucrurile, a înscrie astăzi opera națională fondatoare de la 1870–1871 în genealogia unui hitlerism privit la rândul lui ca o consecință ineluctabilă a „principiului naționalităților” – urmând astfel, în mod paradoxal, tocmai programul trasat de Adolf Hitler și ilustrat în cunoscuta imagine propagandistică vehiculată în perioada 1933–1945 în care profilul *Führer*-ului era înfățișat în continuarea celor ale lui Friedrich cel Mare și Otto von Bismarck – poate apărea ca un demers la fel de criticabil precum reprezentarea lui Nicolae Iorga despre un Bismarck „care să fi stat în calea principiului național și, prin mijlocul unei organizări puternice, să spulbere o dezvoltare organică atât de bine întemeiată”³⁵ –, așa cum își reprezenta istoricul român formarea statelor naționale după 1848 prin „acțiunea în mijlocul popoarelor” a unui „principiu național” care „de la sine se dezvoltă”³⁶. Pornind de la o concepție despre „principiul național” ca „principiu de o atât de mare valoare

³⁰ Herbert Hofmeister, *Jhering in Wien*, în Gerhard Luf, Werner Ogris (Hrsg.), *Kampf ums Recht: Forschungsband aus Anlass des 100. Todestages von Rudolf von Jhering*, Berlin, Duncker & Humblot, 1995, p. 9–30.

³¹ Nicolae Iorga, *Desvoltarea așezămintelor politice și sociale ale Europei*, vol. III, București, Tip. „Cultura Neamului Românesc”, 1922, p. 98.

³² Nicolae Iorga, *Elementele de unitate ale lumii medievale, moderne și contemporane*, vol. III: *Revoluții politice și întregiri naționale*, București, Cultura Neamului Românesc, 1922, p. 105.

³³ Hellmut Diwald, *Die Anerkennung: Bericht zur Klage der Nation*, München und Esslingen, Bechtle, 1970, p. 58.

³⁴ Cf. Gerhard A. Ritter (Hg.), *Das Deutsche Kaiserreich 1871–1914: Ein historisches Lesebuch*, 5. Auflage, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1992, p. 181.

³⁵ Nicolae Iorga, *Principiul naționalităților*, și urm., p. 354.

³⁶ *Ibidem*, p. 366.

și putere”³⁷, diametral opusă imaginii deformate a acestuia ca „naționalism de război” pe care o întâlnim la Eckart Conze, poziția lui Iorga față de Imperiul german se dovedește în cele din urmă la fel de extremă: dacă acesta din urmă vede Imperiul ca realizare paradigmatică a unui „principiu al naționalităților” care presupune automat lipsa democrației pe plan intern și războiul contra altor națiuni pe plan extern (*nationalisme, c'est la guerre!*), Iorga îi refuză aceluiași Imperiu demnitatea de stat național german, deoarece el nu se ridică la nivelul exigențelor fixate de istoricul român pe plan *ideal*, mai precis pe planul unei concepții *idealiste* care pare să nu admită *realizarea* acestui principiu altfel decât de manieră *integrală*: totul sau nimic.

Deosebit de valoroasă prin felul în care ancorează „principiul naționalităților” deopotrivă în ideea unui imperativ categoric național care se impune fiecărui popor și care presupune recunoașterea reciprocă a tuturor popoarelor cât privește dreptul și datoria de a se realiza pe deplin într-un stat național propriu, ca și prin evidențierea felului în care un stat poate rata în mod *principlial* menirea de a se dezvolta ca *stat național* prin devierea către un *naționalism imperial* de factură napoleoniană sau hitleristă, concepția până în acest punct idealistă a lui Nicolae Iorga despre „principiul naționalităților” trebuie întregită tocmai prin *realismul organic* definit de istoricul român – cu trimitere la Mihai Kogălniceanu – ca „simțul totdeauna sigur al lucrurilor de sprijin, al nevoilor de termen, al datoriei care se cere îndeplinită în rândul întâiu”³⁸. Or, tocmai această caracterizare de către Iorga a celui mai important politician român implicat în realizarea și consolidarea statului național român fondat în 1859 ar putea ilustra în egală măsură și acțiunea politică a unui Otto von Bismarck, care a realizat și stabilizat „o unitate germană sub presiunea și în considerarea tuturor rezistențelor și realităților germane și mai ales europene”; a-i reproșa că soluția sa a fost cea a unei „Germanii mici” înseamnă a nu ține seama de faptul că această soluție consta, de fapt, tocmai în „realizarea unei unități politice viabile și cu perspective de viitor, făcută posibilă printr-o politică realistă în Europa de atunci”³⁹. *Mutatis mutandis*, este greu să nu asociem instinctiv această caracterizare și cu realizarea unirii din 1859 printr-o acțiune politică pe care dezvoltarea „de la sine” (în formularea sugestivă, dar totuși cumva riscantă a lui Iorga în contextul german) a conștiinței naționale românești nu o făcea mai puțin necesară. Ar putea fi criticați oare Mihail Kogălniceanu și ceilalți pașoptiști români pentru neincluderea deja la vremea respectivă și a Basarabiei,

³⁷ *Ibidem*, p. 366.

³⁸ Nicolae Iorga, *Personalitatea lui Mihail Kogălniceanu*, în Fundația Mihail Kogălniceanu, *Mihail Kogălniceanu: ciclu de conferințe ținute la Radio București în Februarie 1935*, București, Tip. Române Unite, 1936, p. 11.

³⁹ Bernard Willms, *Nationale Identität und europäischer Wandel: Zum Staat im modernen Sinn*, Hellmut Diwald (herausgegeben von.), *Handbuch zur Deutschen Nation*, Band 4: Deutschlands Einigung und Europas Zukunft, Tübinge-Zürich-Paris, Hohenrain-Verlag, 1992, p. 18.

Bucovinei și Transilvaniei în proiectul de realizare a unității naționale românești, și pentru a se fi limitat astfel numai la fondarea unei „Românii mici”?!)

Realismul care, potrivit lui Iorga trebuie să caracterizeze acțiunea politică în aceeași măsură în care aceasta trebuie guvernată de idealul național, se impune și cât privește aprecierea judecăților enunțate de istoricul român în ceea ce pe planul politicii și al istoriografiei europene poartă în mod tradițional numele de „problema germană”. Desăvârșirea unității naționale românești în contextul primului război mondial și al situării României și Imperiului german în tabere opuse, apoi stabilizarea acestei unități în perioada interbelică grație *statu quo*-ului configurat nu numai prin Tratatul de la Trianon, ci în primul rând prin Tratatul de pace de la Versailles și Saint-Germain, a căror dreptate sau nedreptate nu puteau fi judecate de către români și germani decât tot de pe poziții politice opuse, constituie tot atâtea condiționări obiective ale discursului unui Nicolae Iorga care s-a înțeles întotdeauna ca istoric în serviciul *idealului național* românesc, serviciu considerat întotdeauna ca *acțiune politică* fondată pe *adevărul științific* (un criteriu de probitate profesională pe care l-a susținut inclusiv în disputa cu reprezentanții „noii școli istorice”). Înțelegându-se pe sine ca „om al secolului al XIX-lea” într-o mândră distanțare față de ceea ce considera a fi deplina decadentă a secolului al XX-lea, autorul lucrării despre *Stări sufletești și războaie* ar fi fost supris să constate cum discursul istoriografic poate fi nu numai instrumentat propagandistic, ci folosit ca armă de luptă împotriva idealului național al unui inamic. Conceput nu numai în instituții academice, ci și în unități militare propriu-zise destinate războiului psihologic în ultimii ani ai celui de-al doilea război mondial ca parte a unui plan menit să „eradiceze întreaga tradiție pe care este construită națiunea germană”⁴⁰, care este făcută responsabilă de apariția lui Adolf Hitler, un nou discurs istoriografic a revizuit după 1945 imaginea tradițională a istoriei germane⁴¹, privită de acum integral din perspectiva aproape exclusivă a celui de-al Treilea Reich. În condițiile în care „fondarea Imperiului de către Bismarck constituie potrivit acestui discurs o etapă deosebit de nocivă a istoriei germane mergând în direcția greșită”⁴², expunerea lui Nicolae Iorga din 1938 poate constitui și astăzi o lectură instructivă. De asemenea, câtă vreme acestui discurs i se opune elaborarea unei perspective naționale integratoare – „naționalismul e și un fel deosebit de a înțelege și judeca toate problemele curente ale vieții noastre, și istorice, și politice, și culturale”⁴³ –, Nicolae Iorga și Imperiul german, adversari ireconciliabili în timpul vieții, se pot regăsi de aceeași parte a baricadei.

⁴⁰ Nicholas Pronay, *Introduction: „To stamp out the whole tradition ...”*, în Nicholas Pronay, Kate Wilson (eds.), *The Political Re-Education of Germany and her Allies After World War II*, Totowa New Jersey, Barnes & Noble, 1985, p. 1.

⁴¹ Pe larg Hellmut Diwald, *Das neue deutsche Geschichtsbild*, Hamburg, AULA, Graz, 1992.

⁴² Bernard Willms, *Nation – heute. Die Idee des Bismarckschen Reiches und dessen Aktualität*, Hamburg, SWG, 1984, p. 4

⁴³ Nicolae Iorga, *Ce este naționalismul?*, „Neamul Românesc”, An III, Nr. 61–62–63 din 23–25–28 mai 1908.

NICOLAE IORGA AND THE GERMAN EMPIRE AT 150 YEARS
Revisiting *The Principle of Nationalities and Bismarck's Mistakes*

Abstract

After the *Anschluss* of Austria and the incorporation of Sudetenland to Germany following the Munich Agreement from September 1938 and leading to the formation of a Greater Germany under Adolf Hitler, Nicolae Iorga has rightly acknowledged the whole historical drama of these events consisting in the fulfillment of the German „national principle” by the violent means of the national-socialist politics, which he had criticised since its very beginnings. Iorga finds the roots of this drama in the very foundation of the German *Reich* by Bismarck as „Smaller Germany” as well as in the Bismarckian politics disregarding the national aspirations of other European nations. Far from considering the Second German Empire as cradle of the German nationalism leading to the Third *Reich* of Adolf Hitler, Nicolae Iorga finds the former guilty of disconsideration for the national principle, opposing it nevertheless resolutely to the latter one, whose national aims were to be regarded as the first step towards the further imperialist expansion.

Key Words: Nicholas Iorga, German Empire, Otto von Bismarck, nationalism, imperialism.